

Heydər Əliyevin natiqlik məharəti

Heydər Əliyevin respublikaya rəhbərliyi dövründə bütün başqa sahələrdə olduğu kimi dil sahəsində də düzgün dövlət siyasəti həyata keçirilmişdir. Məlumdur ki, SSRİ dönəmində Azərbaycan dili dövlət dili kimi formal xarakter daşıyır, doğma ana dilimiz çox sıxışdırılır, rəsmi tədbirlərdə rus dili işlədilir. Belə bir vaxtda Heydər Əliyev çox fədakar addım atdı. 1978-i ildə qəbul olunan Azərbaycan konstitusiyasının 73-cü maddəsində qəbul olundu ki, Azərbaycan dili Azərbaycan Respublikasının dövlət dilidir.

Respublikamız müstəqillik qazandıqdan sonra ana dilimiz həqiqi dövlət dili hüququnu qazandı. Müstəqil Azərbaycanın 1995-ci ildə qəbul olunmuş yeni konstitusiyasında Azərbaycan dili dövlət dili kimi öz layiqli statusunu aldı. Konstitusiyanın 21-ci maddəsində göstərilir: "Azərbaycan dili Azərbaycan Respublikasının dövlət dilidir və Azərbaycan Respublikası Azərbaycan dilinin inkişafını təmin edir". Ulu öndər Heydər Əliyev Azərbaycan dilinin inkişafının təbii genişlənməsinə xüsusi qayğı göstərdi. Belə ki, 18 iyun 2001-ci ildə Dövlət dilinin təbii işinin təkmilləşdirilməsi haqqında fərman verildi. Burada dil sahəsindəki qüsurlar və onların aradanqaldırılması zərurəti göstərilirdi. Avqustun 1-də Respublikada latın qrafikalı Azərbaycan əlifbasına keçid haqqında qərar verildi.

2 yanvar 2003-cü ildə "Azərbaycan Respublikasının Dövlət dili haqqında" fərman verildi. Bu da dilə olan böyük qayğının nəticəsi idi. Dahi Heydər Əliyev Azərbaycan dilini çox sevirdi və bu dildə danışmağı ilə fəxr edirdi. O deyirdi:

"Azərbaycan dilini bilməmək, Azərbaycan dilini qiymətləndirməmək şübhəsiz ki, xalq qarşısında böyük qəbahətdir".

"Öz ana dilini bilməyən insanlar şikəst insanlardır".

"Dil millətin mədəniyyət bayrağı, milli mənlük və qürurudur".

"Dil yoxdursa, xalq da yoxdur".

"Hər bir xalq öz dili ilə yaranır, ancaq dilini yaratmaq, inkişaf etdirmək, və dünya mədəniyyəti səviyyəsinə qaldırmaq xalqın qabaqcıl adamlarının elm, bilik, fəaliyyəti nəticəsində mümkün olur".

Heydər Əliyev dilə bu qədər qiymət verməklə yanaşı, çox gözəl natiq olub. O, müdrik, ağıllı qərarları ilə yanaşı, danışdığı nitqi ilə də bu dilin keşiyində dururdu. Benzərsiz insan, böyük alim Əliyev xalqın öz dilində danışdı. Cümlələrinin quruluşu, sözlərin, ifadələrin, işlənməsində orijinallıq daima diqqəti cəlb edirdi. Heydər Əliyevin bir natiq kimi zəngin söz ehtiyatı var idi. Danışarkən fikirleşməz, söz axtarmaz, duruxmazdı. O, nitqində söz və ifadələrin təkrarına mümkün qədər yol verməz, yerində işlədilmiş ifadə vasitələri, sinonimlər, antonimlər, nidalar, ritorik suallar və s. onun nitqini daha da mənalı edirdi.

"Hər bir Azərbaycan vətəndaşı, hər bir azərbaycanlı öz ana dilini, dövlət dilini mükəmməl bilməlidir"-deyən Heydər Əliyevə bu dil müqəddəs və əziz idi. O, heç bir qeydə baxmadan saatlarla faktlar, sübutlar gətirərək dinləyiciləri qane edəcək səhrlər verirdi. İti yaddaşa malik Ulu Öndərə dinləyicilər maraqla qulaq asar və onu anlayırdılar. O, yüksək nitq mədəniyyətinə, cəlbədiçi nitq, danışiq, jest, mimika və s. ilə auditoriyanı ələ alar, öz ideyalarını dinləyicilərə çatdırırdı.

Heydər Əliyevin natiqlik məharəti haqqında çox sözlər deyilmiş, elmi məqalələr, kitablar yazılmış, mühazirələr oxunmuşdur. Mən bu yazımda Heydər Əliyev dilinin, nitqinin, fikrinin hətta tərcümədə belə dogma dilimizdə olan özəmətinə, zənginliyini qoruyub saxlamağı haqqında danışmaq istəyirəm.

2003-2006-cı illərdə bir qrup mütəxəssislə Azərbaycan diindən ingiliz dilinə və tərsinə məşin tərcüməsinə aid bir layihəni işləyirdik. İş həm çətin, həm də maraqlı idi. İşin çətinliyi onda idi ki, Azərbaycan dilinin formal qrammatikasını yaratmaq lazımdır. Olurdu ki, biz adı qrammatikada olmayan yeni qaydalar daxil edirdik. Məsələn, realda dilimizdə ismin altı halının olmasına rəğmən formal qrammatikada dahi bir hal əlavə etməli olurduq. Hələ semantikanı tutmağı, aqqlitativ dildən flektiv dilə məşin tərcüməsində meydana gələn əlavə problemləri deməyəm. Bir sözlə, çox maraqlı və yaradıcı bir iş idi. İşin gedişində ağılıma bir fikir gəldi: "Görəsən, gözəl natiqlik qabiliyyətinə malik olan şəxsiyyətlərin nitqləri məşin tərcüməsinə nə dərəcədə yatuqludur?". Bu məqsədlə ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin aforizmlərini məşin tərcüməmiş müdrik kəlamlarını toplamağa başladım. Sonra bu kəlamları yaratdığımız kompüter tərcümə proqramına daxil etdim. Alınmış tərcümənin məni necə təəccübləndirdiyini təsvir edən bilməzsiniz! Demək olar ki, nöqtəsinə, vergillünə qədər dəqiq tərcümələr alınmışdı. Yalnız bezi cümlələrdə kosmetik düzəlişlər aparmaq lazım gəlirdi. Düzünü desəm, bu cür nəticənin alınacağını heç gözləməyirdim. Sən demə, fikri lakonik, məntiqi cəhətdən ələ düzgün ifadə etmək mümkün olarmış ki, xarici dildə insan əli deyəməmiş gözəl, adekvat tərcümələr alınsın. Bax, budur Heydər Əliyevin dahiliyini təsdiq edən daha bir bariz nümunə!

Araşdırmalarının nəticəsində Heydər Əliyevin aforizmlərinin azərbaycan variantı və onların ingilis qarşıqlarından ibarət, şəkildə üz qabığı göstərilmiş, broşura meydana gəldi. Həmin kitabçadan bəzi nümunələri nəzerinə çatdırıram.

***

Dil yoxdursa, xalq da yoxdur.

If there is no language, there is no nation.

***

Xalq dövlət üçün yox, dövlət xalq üçün olmalıdır.

The state is for people, not the people for the state.

***

Tarix həmişə hər şeyi öz yerinə qoyur.

History always puts everything in its just place.

***

Bir hadisənin qarşısını almaq, o hadisə baş verəndən sonra onun nəticələrini aradan götürməkdən daha asandır.

It is easier to prevent an event than to deal with its consequences after it has occurred.

***

Azadlıq və istiqlaliyyət hər bir xalqın milli sərəvətidir.

Freedom and independence are every people's riches.

***

Həç kim əbədi qalib ola bilməz.

No one can be perpetual winner.

***

Kim ki, biliyindən, bacarığından artıq iddialar edir o, həmişə məğlub olur.

Whoever boasts or things that are beyond his knowledge and ability is always loses.

***

Sənətdə hər kəsin öz yeri var. Həç kəs kiminsə yerini tutmur.

Everyone has his or her place in art. No one takes the place of someone.

***

Ədalətsizliklə ədaləti bərpa etmək olmaz.

Justice can not be restored by injustice.

***

İqtisadiyyatı güclü olan dövlət hər şeyə qadirdir.

A state with strong economy is ready for anything.

***

İşə başlayan şəxslərin üzərinə həmişə çox böyük yük, sərfəli vəzifələr düşür.

Imposing and honorable duties always fall the shoulders of beginners.

***

Ağı olan yerdə zora ehtiyac yoxdur.

Where there is reason, there is no need for force.

***

Vəzifədən ötrü yaşayan adamlar bədbəxt adamlardır.

The men whose lives mean to get posts are unhappy.

***

Həqiqəti gizlətmək, həqiqətin üstünü basdırmaq olmaz.

You cannot hide the truth, you cannot cover up the truth.

***

Xalq görə öz kökünü xatırlasın.

People must remember the roots of their nations.

***

Tarix heç nəyi silmir.

History does not erase anything.

***

Biz təbiətə qarşı zor işlədə bilmərik.

We cannot use strength against nature.

***

Dil böyük ələmdir.

Language is a big world.

***

Ziyalılıq kütləvi ola bilməz. Alim, şair, bəstəkar, rəssam, yazıçı, artist - bunlar fitri istedadla malik olan adamlardır.

Intelligence cannot be mass. Scientist, poet, composer, painter, writer, artist - these are people with innate talent.

***

Tənqid həmişə işə kömək edir.

Criticism always helps.

***

Ələ insanlar var ki, öləndən sonra daha çox sevilirlər.

There are such people, which more are being loved after their deaths.

***

Vətən torpağı bölünməzdir.

The homeland is indivisible.

***

Qadına hörmət edən millətlər həmişə inkişaf etmişlər.

Nations that respect women have always developed.

***

Tarix boyu bütün müharibələrin sonunda ədalət zəfər çalmışdır.

Throughout history, justice has triumphed at the end of all wars.

***

Məktəb ələ bir yerdir ki, burada hamı - şagird də, müəllim də inkişafda olur.

The school is a place where everyone - both the student and the teacher - develops.

***

İnsanı öldürmək ən böyük cinayətdir.

Kill the person biggest crime.

Ağamehdli MEHDƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikası Prezidentinin yanında
Dövlət İdarəçilik Akademiyasının dosenti